

Rok 1968 a možnosti revolúcie

Jana Ndiaye Beránková, Michael Hauser, Nick Nesbitt (eds.), *Revolutions for the Future: May '68 and the Prague Spring* (Lyon: Suture Press, 2020), 324 s. ISBN: 978-2-9569056-1-5.

Sú historické udalosti, ktoré si pravidelne pripomíname, ktoré oslavujeme, na ktoré sa naväzujú rituály a ktoré prinajmenšom ako štátne sviatky presekávajú monotónne plynutie pracovných týždňov. Niektoré však ako keby pôsobili naďalej a rámcujú spôsob, akým uvažujeme o súčasných udalostiach. Objavujú sa v prítomnosti ako príznaky a hoci vieme, že prichádzajú z hlbokej minulosti, rozprávajú sa s nami spôsobom, ako by s nami boli tu a teraz. Nástup krajnej pravice a excesy nacionalizmu privolávajú ducha holokaustu. Keď autoritári hovoria v mene ľudu, zdá sa nám, ako by sa zjavovalo strašidlo, ktoré sme vyhnali v roku 1989.

Máj 1968 vo Francúzsku a Pražská jar, ukončená inváziou v auguste 1968, patria do tohto druhého radu udalostí. Tiež dokážu ako duchovia vstupovať do súčasných diskusií a úvah, usmerňovať ich a navigovať. Sú to však duchovia, ktorých treba vyzývať opatrne. Ich nepredvídateľnosť naháňa strach a preto je potrebné ich predbežne skrotiť. Ak sa vyvoláva duch mája 1968 vo Francúzsku, hovorí sa pre istotu o sociálnej revolúcii, nie o politickej. V Česku a na Slovensku sa pri spomienke na rok 1968 upriamuje zrak na sovietske tanky rozrývajúce ulice, a tragický osud pokusu o reformu socializmu tak vystupuje ako konečný dôkaz jeho nereformovateľnosti.

Duchovia roku 1968 však so sebou prinášajú aj možnosti subverzie. Najprv ponúkajú sterilné morálne poučenia, ktoré si majú mladí osvojiť. No keď sa oficiálny program skončí, šepotom rozprávajú príbeh o ľuďoch, ktorí verili, že voči kapitalizmu je možná alternatíva; inak povedané, že je možný socializmus. Možno to bolo poslednýkrát, keď o tom v Európe ľudia seriózne snívali. No riziko subverzie treba i tak utlmiť. Preto sú udalosti roku 1968 prísne strážené a interpretujú sa dôsledne. Nepotrebujeme, aby niekoho miatli.

Autorky a autori textov v knihe *Revolutions for the Future: May '68 and the Prague Spring* nepatria k tejto kaste strážcov. Naopak, ide im o to, aby vyvolali ducha roku 1968 ako nebezpečného, rizikového, subverzívneho a, samozrejme, ako stále aktuálneho. Kniha vychádza primárne z konferencie s názvom „1968 – 1989: Paris – Prague“, ktorá sa konala v roku 2017. Pozrime sa na túto seansu bližšie.

Na čo treba poukázať a od čoho do veľkej miery závisí dopad knihy ako celku, je určitá diskrepancia medzi dvoma veľkými sekciami. Prvá je pochopiteľne venovaná máju 1968 a druhá Pražskej jari. Vo francúzskej sekcii sledujeme skôr intelektuálnu rezonanciu mája 1968. V texte, ktorý vychádza z jeho prednášky na Českej akadémii vied v roku 2018 sa Jacques Rancière vracia k máju 1968 a k spôsobu, akým formoval a presmeroval jeho uvažovanie o politike a revolúcii. Štúdia Vincenta Jacquesa sa venuje rámcovaniu mája 1968 u Deleuza a Guattariho, najmä s ohľadom na ich text *Mai 68 n'a pas eu lieu* (1984; Máj '68 sa nestal).¹ Skúsenosť s udalosťami roku 1968 však rámcovala celú prácu Deleuza a Guattariho. Ich knihy *Anti-Oedipus* (1972)² aj *Tisíc plošín* (1980)³ vo svojom jadre riešia otázku, ako myslieť, ako konať a aká politika je po týchto udalostiach možná.

V ďalších štyroch textoch je máj 1968 ešte viac implicitný. Étienne Balibar sa zaoberá Lacanovými štyrmi diskurzmi – diskurzom pána, univerzity, analytika a hysterika, ktoré boli v istom zmysle ovplyvnené májom 1968. Balibar ukázal, ako sa diskurz univerzity rozdeľuje paralelným diskurzom neinštitucionalizovaného analytika, ktorý sa zrkadlí – aby sa subverzia ešte dotiahla – v hysterikovi. Následné tri rozsiahle štúdie sa venujú filozofii Alaina Badioua, jeho matematike ako ontológii. Všetky tri štúdie sa čiastočne orientujú okolo prvej Badiouovej filozofickej práce *Le concept de modèle* (1969; Pojem modelu).⁴ Práca vzišla z dvoch prednášok, z ktorých prvú predniesol 29. apríla 1968 na École Normale Supérieure v Paríži a druhá mala byť prednesená 13. mája 1968. Pre udalosti, ktoré sú témou recenzovanej knihy, sa už nekonala. Máj 1968 tak vtrhol do Badiouovho filozofovania. Autorka a autori predmetných štúdií implicitne vychádzajú z toho, že je v Badiouovom uvažovaní istým spôsobom prítomný.

Prejdúc z Paríža do Prahy sa prístup mení. Michael Hauser vo svojej eseji zrkadlovito nadväzuje na Rancière, no nasledujúce texty už nie sú filozofickými meditáciami, v ktorých by Pražská jar – obdobne zrkadlovo – implicitne pôsobila, rezonovala v nich a oživovala ich bez toho, aby sa nevyhnutne tematizovala. Pražská jar sa tu stáva skôr predmetom skúmania a štúdie naberajú väčšmi dejinno-vedný charakter. Postupne sa venujú boju o zavedenie robotníckych rád a demokratizáciu správy na úrovni jednotlivých podnikov a tovární (Petr Kužel); vývoju právneho uvažovania (Jan Kober); vzťahu medzi demokratickými pohybmi a dobovým uvažovaním o technike, najmä sporom medzi technooptimistami či technologickými deterministami na jednej stra-

¹ Gilles Deleuze a Félix Guattari, „Mai 68 n'a pas eu lieu“, *Les Nouvelles littéraires* 3. 5. 1984, s. 75–76.

² Gilles Deleuze a Félix Guattari, *Capitalisme et schizophrénie: L'Anti-Ceipe* (Paríž: Les Éditions de Minuit, 1972).

³ Gilles Deleuze a Félix Guattari, *Tisíc plošín*, prel. Marie Caruccio Caporale (Praha: Herrmann & synové, 2010).

⁴ Alain Badiou, *Le concept de modèle. Introduction à une épistémologie matérialiste des mathématiques* (Paríž: Maspéro, 1969).

ne a humanistami, ktorí sa obávali odcudzujúceho vplyvu techniky, na strane druhej (Ivan Landa); reformnými návrhmi v rámci dobového radikálne ľavicového disentu (Jan Mervart); a napokon vzťahu medzi úsilím o ustanovenie socializmu s ľudskou tvárou a humanizmom ako filozofickým uvažovaním (Katarzyna Bielińska).

Ako interpretovať túto diskrepanciu? Spoločné projekty ako konferencie a kolektívne monografie sú samozrejme vždy výsledkom rôznorodnej negociácie, v rámci ktorej to nie sú len jednotlivé autorky a autori, kto sa chce priblížiť k spoločnej téme; téma musí zároveň urobiť niekoľko krokov smerom k nim. Vystavujem sa tak riziku, že ako významné budem čítať niečo, čo je skôr výsledkom náhody. Keďže som však presvedčený, že publikované dielo má právo aj na vlastný život nezávisle na jeho autorke či autorovi, toto riziko podstúpim. A vyššie opísanú diskrepanciu budem interpretovať ako dôkaz odlišného pôsobenia mája 1968 a Pražskej jari. A aby som ešte chvíľku zotrval pri metafore z úvodu, aj keď sa všetci snažili používať tú istú oúju dosku, v podstatných ohľadoch napokon vyvolali odlišných duchov.

Kľúčové napätie je vyjadrené v úvodných štúdiách francúzskej a českej sekcie. Hauser sa na konci svojho textu pýta: „Aké sú možnosti sprostredkovania medzi politickou reprezentáciou a protestnými hnutiami, medzi štátom a politickou subjektiváciou, medzi právom a radikálnou politikou, medzi konsolidáciou a spontánnosťou?“ (S. 158) Rancière odpovedá naprieč knihou: „Politická subjektivácia je v skutočnosti umením skratovania, ktoré priamo prepojí zdanlivo lokálny problém s globálnym vyjadrením sociálnych vzťahov“ (s. 24). Hauser však naďalej vidí emancipačný potenciál v strane a v štáte, ktorý v Pražskej jari práve spustil „bezprecedentnú revolúciu“ prostredníctvom „antinómnej dialektiky“ (s. 158).

Pre Rancière je máj 1968 udalosťou *par excellence*, pričom udalosť „spochybňuje spôsob, akým sa veci dejú“ (s. 19). Rancière ostro vystupuje voči sociologickej interpretácii Mája, ktorá ho túži zneutralizovať práve tým, že ho podá ako sociálnu revolúciu. Do týchto zamietnutých interpretácií sa však schová aj ortodoxne marxistický výklad: „Obroda marxistických výrazov, rámcov a symbolov [na strane revolucionárov] zakrývala *de facto* opustenie marxistickej koncepcie sociálnej revolúcie ako nesenej dejinnými procesmi.“ (s. 28) Pre Rancière tieto prístupy negujú podstatu Mája ako udalosti, sú reduktívne a spočívajú v určitej forme prekladu, ktorý je nepresný, ba priam lživý. Podstatu Mája naopak vyjadruje to, ako revolucionári jedným dychom preskočili od požadovania zrušenia skúšok k zrušeniu kapitalizmu (s. 23). Sú to požiadavky, ktoré nevyžadujú vysvetlenie, naopak, vyjadrujú práve ono skratovanie, najdôslednejšiu možnú politizáciu, v ktorej lokálne je globálne, a ktorá je možná len v zlomových časoch kríz a katastrof. To je podstata Mája ako udalosti.

Hauser Rancière verne reprodukuje, keď píše, že udalosti mája 1968 „zaviedli politiku ne-sprostredkovania, ktorá opustila dialektické sprostredkovanie [...] medzi stranou a spontánnym politickým hnutím“; že v nadväznosti na tieto udalosti nastal vo francúzskom teoretickom myslení „anti-dialektický obrat“; a že koncepcie Rancière (a aj

Badioua) „vyjadrujú odmietnutie dialektického sprostredkovania“ (s. 142). Lenže na konci svojej štúdie privoláva práve dialektické sprostredkovanie medzi stranou a hnutím späť k životu. Následné štúdie v českej sekcii vychádzajú v jadre z toho, že takéto sprostredkovanie je možné a produktívne.

Tu by sme sa mali zastaviť. Hauser totiž v skutočnosti Rancièrove teoretické závery nevyvracia teoreticky, argumentačne – Pražská jar sa v závere skôr zjaví ako ešte jedna politická udalosť, ktorú Rancière nezvážil, a ktorá by ho tak mohla presvedčiť, že s tými ortodoxne marxistickými koncepciami to nie je až také stratené. Keďže však nekonfrontuje Rancièra s Pražskou jarou na teoretickej úrovni, francúzska a československá sekcia vo výsledku nie úplne komunikujú.

Francúzskej sekcii ide o poukázanie na produktivitu anti-dialektického myslenia. V troch štúdiách o Badiouovi sa ukazuje, ako Badiou, keď odmietol dialektické výklady, dokázal mobilizovať axiomatické matematické myslenie a formalizmus matematiky v záujme vyjavenia bytia ako multiplicity. Povedané značne zjednodušene: filozofické uvažovanie nám nevyjaví a ani nemôže odhaliť určitú štruktúru bytia, ktorá by mohla v konečnom dôsledku riadiť naše politické konanie. Bytie je, naopak, neusporiadanosť, chaos. V politickom konaní ide len o to, ako uchopiť ruptúry, zlomové momenty v ich jedinečnosti. Politika znamená obratnosť. Obdobne Deleuze a Guattari (v Balibarovej poctivej interpretácii) dospievajú k neusporiadanej multipliciti v rámci ktorej môžeme – a máme – experimentovať s rôznymi stávaniami sa. Autori o tom hovoria v *Tisícich plošinách*: „Vziať si túžby účinne na starosť a zaistiť im kontinuálne spojenie a priečne väzby.“⁵ Politická činnosť po máji 1968 spočíva v takýchto mikroexperimentoch.

Česká sekcia neprezentuje ani tak produkty teoretického myslenia – či už oslobodeného od dialektiky alebo sa v nej pohybujúcej. Skôr prezentuje konkrétne politické pohyby v rámci socialistickej spoločnosti, kde mala strana ešte stále fungovať ako avantgarda. Strana operovala v rámci koncepcie historického materializmu. Plánovala, „bytie“ bolo pre stranu štruktúrou čiastočne danou, čiastočne ju bolo treba uskutočňovať. A napriek tomu, argumentujú českí prispievatelia, strana nebola strnulá, ale reagovala na spontánne požiadavky zdola – napríklad na požiadavky väčšej samosprávy na úrovni tovární. V daných prípadoch, tvrdí sa, strana dokázala produktívne usmerňovať spontaneitu.

Takáto juxtapozícia neumožňuje čitateľovi rozhodnúť sa, či sa pustiť cestou ponúkajúceho teoretického experimentovania, alebo či ešte dá šancu klasickému socializmu. Ten, povedzme, môže mať v súčasnej podobe aj formu evolučného postupu sociálnej demokracie. Pretože tá ešte stále verí v možnosť expertného riadenia a usmerňovania.

Obe stránky tejto juxtapozície sú však z odstupu problematické. Na francúzskej strane platí, že teoretické experimentovanie málokedy prerazilo do reálnej politiky. Nepomáha, že prvé, čo mi pri aplikácii príde na myseľ, je perverzné využitie koncepcie hladkého a ryhovaného priestoru u Deleuza a Guattariho izraelskou armádou pod vedením Aviho

⁵ Deleuze, Guattari, *Tisíc plošin*, s. 189.

Kochaviho, ktoré detailne opisuje Eyal Weizmann v knihe *Hollow Land* (2007).⁶ Kochavi uplatňoval „inverznú geometriu“, takže vojaci sa pohybovali cez múry domov a mimo otvoreného priestoru ulíc. Boli to vojnové zločiny, ale filozoficky vynikajúco podložené.

Na českej strane zas veľmi záleží na onom *deus ex machina* v podobe sovietskej okupácie, ktorá síce reformné hnutie zabila, ale tým ho zároveň ideovo spasila. V dôsledku okupácie nebolo potrebné riešiť následné pnutia, ktoré by vznikali medzi demokratickými snahami a štátnym aparátom. Robotnícke rady ostali ideou a nemuseli sme sa zaoberať otázkou, či – aj keď sú to „miesta slobody“ – nebudú jednoducho neproduktívne, nevytvoria v konečnom dôsledku chaos, ako píše Hannah Arendt v knihe *On Revolution* o sovietskych roku 1917.⁷ V tomto smere sa dá tiež poukázať na korekciu trockistu Chrisa Goodeyho voči anarchistovi Mauricovi Brintonovi, ktorý romanticky videl spásu v sovietskych, keby ich len boľševici v roku 1918 neboli zradili a podriadili centrálnej autorite. Goodey jednoducho dokazuje, že soviety prakticky fungovali zle a neboli produktívne. Cynik by následne povedal, že pamiatke robotníckych rád v Československu veľmi prospelo, že ich normalizátori zničili skôr, než mohli zlyhať samy.

Bohužiaľ, tento smutný obraz sa nerozjasní ani vtedy, keď sa privolaným duchom pokúšame dať telo súčasných udalostí. Rancière sa dovoľáva Arabskej jari, ktorá bola nepochybne takisto udalosťou *par excellence* a nemožno ju interpretovať reduktívne v intenciách marxistických teórií. Nedá sa však ani považovať za korektívnu „revolúciu bez inovácie“, ktorá mala arabské krajiny len vrátiť do demokratického sveta. Ide o pojem, ktorý používa Joseph Grim Feinberg v poslednej eseji (s. 312) v nadväznosti na Habermasa a jeho označenie revolúcie roku 1989. Arabská jar bola explóziou kreativity a neortodoxného myslenia a arabskí revolucionári v nej nepochybne odvahou prevýšili francúzskych, a keď sme už pri tom, aj československých študentov. Pre stručný prehľad môžem spomenúť *Diaries of an Unfinished Revolution: Voices from Tunis to Damascus* (2013).⁸ Ak to aj ale bola ne-dialektická revolúcia, zlyhala. Utopili ju v krvi autoritárske režimy, no zároveň sa rozpadla v dôsledku vnútornej dynamiky, lebo neprežila pokusy o konsolidáciu.

Hauser sa na druhej strane dovoľáva možností konsolidácie a inštitucionálnej organizácie. Poukazuje na to, že z hnutia Occupy vzišli Democratic Socialists of America, pričom neskôr sa na kandidátke Demokratov dve členky dostali do Kongresu. Pripomína hnutia Podemos či Syriza, ktoré vzišli z okupácie španielskych a gréckych ulíc. Skutočná *coda* však prichádza až s komentármi vtedajšieho slovenského ministra financií, Petra Kažimíra, ktorý kapituláciu Syrize pred absurdnými požiadavkami Trojky v júli 2015

⁶ Eyal Weizmann, *Hollow Land. Israel's Architecture of Occupation* (Londýn: Verso, 2017), s. 185–218.

⁷ Hannah Arendt, *On Revolution* (Londýn: Penguin Books, 1990), s. 264.

⁸ Layla al-Zubaidi a Matthew Cassel (eds.), *Diaries of an Unfinished Revolution: Voices from Tunis to Damascus* (New York: Penguin Books, 2013).

odôvodnil slovami, že „kompromis [...] bol pre Atény tvrdý, pretože je výsledkom ich „gréckej jari““.⁹ Výraz „grécka jar“ sa samozrejme asocioje s „pražskou jarou“, a ak sa slovenský nominálne sociálne-demokratický minister podieľal na jej tvrdom potlačení, nevedome sa pri tej historickej analógii asocioval s pozíciou Leonida Brežneva. Dokonalo to ukazuje, ako konsolidácia viedla k neutralizácii.

Uchovanie radikálnosti Mája v teoretickom myslení vyznieva v istom zmysle obmedzene. A snívanie o možnostiach reformy socializmu, nebyť sovietskeho molocha, je podozrivé z toho, že sa predsa len dostatočne nevyrovnalo s vnútornými démonmi. Akékoľvek neskoršie svetové pokusy o prelomenie limitov či o vyrovnanie sa s týmito démonmi, sa skončili katastroficky.

Záverečná esej Josepha Grim Feinberga, ktorá stojí mimo dvoch hlavných sekcií a venuje sa nežnej revolúcii, je tak vhodne pesimistická. Končí sa slovami, že „každá udalosť si zaslúži svoju zradu“ (s. 317), a skutočne sa už po samotnej juxtapozícii zdá, že zlyhanie dvoch revolúcií roku 1968 je do nich votkané akosi osudovo, priam nevyhnutne. Nejde len o to, že by bol globálny kapitalizmus príliš mocný. Zdá sa dokonca, že jednotlivé sekcie cez seba hovoria preto, že niekde v hĺbke si vzájomne prorokujú zlyhanie. Francúzi vedia, že riadené revolúcie nemôžu uspieť, a Česi vedia, že neriadené revolúcie sa ani nezačnú.

Možno to vyznieva tak, že knihu kritizujem za určitú nekonzistentnosť či nesúrodosť. Do určitej miery to tak je, no zároveň si neviem veľmi dobre predstaviť, ako inak písať o Máji 1968 a Pražskej jari *spoločne*. Autorkám a autorom vychádza kritická časť, v ktorej zbavujú strážcov týchto udalostí ich kúzla. Pozitívna časť však zlyháva. Napokon obe udalosti stoja stále akoby skôr vedľa seba, než že by spoločne vytvárali nejaký jednotiaci pól. Je to však do určitej miery montáž, akú Walter Benjamin obhajuje slovami, že nepotrebuje nič hovoriť, len ukazovať. A Ludwig Wittgenstein dodáva, že čo možno ukázať, nemožno vypovedať. Táto kniha ponúka materiálny podklad pre myslenie o revolúcii, a ak svoje tézy priamo nevypovedá, niečo určite ukazuje. Obraz je to však rozostrený. Zdá sa, že autori a autorky chceli poukázať na možnosti revolúcie. No je rovnako možné, že napriek vlastnému zámeru ukazujú, že revolúcia sa už nedá uskutočniť.

Nechajme však túto otázku zatiaľ nerozhodnutú. Medzitým čitateľkám a čitateľom zaiste neuškodí, ak si tento materiálny podklad k uvažovaniu o revolúcii doprajú.

⁹ Porov. napr. Daniel Fairfax, „Greece With a Human Face“, *Overland* 3. 8. 2015 (dostupné online https://overland.org.au/2015/08/greece_with_a_human_face/ [prístup 4. 8. 2021]).